

ԼԵՎՈՆԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հիշյալ Լևոնի հայրենիքը Հայաստանն է, ծնողներից մեկը՝ ասորեստանցի, մյուսը՝ հենց հայ¹⁰։ Այն պատճառով, որ նրանք միմյանց հետ պիղծ համաձայնության գալով, զաղիո կերպով խողխողեցին իրենց ծնողներին, դատապարտվեցին աքսորի¹¹։ Աքսորավայրում նրանք փախրստականի թշվառ կյանքն էին քարշ տալիս և այնտեղ էլ լույս աշխարհ բերեցին հիշյալ գազանին¹²։ Լևոնը, դառնալով պատանի, ծննդավայրից տեղափոխվում է Անատոլիկոն բանակաթեմի սահմաններում գտնվող Պիդրա գյուղը, որտեղ էլ այր դառնալով, որպես քաջ պատերազմող և արյունոտ զինվոր, իր արիությանը անուն հանեց։ Կայսրության կառքի սանձերը այն ժամանակ գտնվում էին Նիկեիորի ձեռքում (Բուլղարիայում նա թշնամու ավար դարձավ)։ Նիկեիորը Վարդանին, մականունը՝ թուրք, որպես քաջ պատերազմողի և բազում այլ առաքինություններով օժտված մարդու, նշանակեց մոնոստրատեգոս՝ Արևելքի հինգ բանակաթեմերի գլխավոր ու վերակացու¹³։ Վերջինս, որ սիրում էր թշնամիներին պարտության մատնել և շարունակ երազում էր կայսր դառնալ, Լևոնի աժդահա ու զարմանալի հասակի վրա ապշած, ապա և նկատի առնելով նրա՝ հետաքրքիր զրուցակցի հանգամանքը, դասեց իր թիկնապահների և սպասավորների թվում։ Դրանից մի փոքր առաջ կամ հետո նա նույն բանին էր արժանացրել նաև Միքայել Թվատին¹⁴ և Գազուրոս¹⁵ լճի [շրջանից] սերող Թովմային¹⁶, երկուսն էլ հասարակ ու ողորմելի մարդիկ, որոնք ռազմական ղեկավարությանը հենց վերջերս էին հայտնի դարձել։ /2/ Բոլոր վերոհիշյալները Վարդանից կախման մեջ էին գտնվում և առաջ գնալու իրենց հույսերը նրա հետ կապում։ Վարդանը, որ գահի վրա աչք ուներ, իր մտադրությունն ու ցանկությունը հայտնում է Ֆիլոմելիոնի¹⁷ վանքի մի վանականի և նրան խնդրում իր քայլերը ճիշտ ուղղությամբ տանելու և գահի գործը գլուխ բերելու վերաբերյալ աստծուն պաղատագին աղոթել։ Սակայն նա իսկույն ևեթ պատասխան տվեց, թե «պետք չէ, ով Վարդան, նման գործի խիզախել, քանզի դա պատճառ է դառնալու քո ունեցվածքի կորստյան, կուրացման, շարաշար դժբախտության։ Արդ, եթե դու ականջ կախես իմ խորհրդին, պետք է առանց հապաղելու հրաժարվես այդ մտքից, դրա շուրջ մի փորձիր մտածել անգամ»։ Վարդանը, լսելով նման խոսքեր, վհատվեց ու մոռյվեց և, ի վերջո, ընկճված ու տխուր դուրս եկավ սենյակից։ Վանականը, տեսնելով հիշյալ մարդկանց՝ Լևոնին, Մի-

քայելին և Թովմային, որոնք ձին բերեցին, որ Վարդանը հեծնի, զորավարին հետ կանչեց: Վարդանը, որևէ նոր ու կարևոր բան լսելու հույսով, իսկույն վերադարձավ: Վանականը վերստին պաղատեց նրան՝ սեփական ձեռքով իր փոսը չփորի, ներկա երջանիկ վիճակը չփոխարինի դալիք դժբախտությամբ: Մյուսների համար նա կանխագուշակեց, թե նրանցից առաջինն ու երկրորդը¹⁸ ձեռք կգցեն գահը, բայց դու՝ ոչ: Ինչ վերաբերում է երրորդին¹⁹, ապա նա սոսկ կհռչակվի, գահ կբարձրանա, բայց բախտ չի ունենա, դեռ ավելին, նա իր հոգին չարաչար կավանդի: Վարդանը, հոգում նման հարվածներ ստանալով, գույն առավ գույն տվեց, նա անհապաղ տան ճանապարհը բռնեց՝ վանականի հասցեին ամբարիշտ ու անարգական խոսքեր ուղղելով: Նա [իր ընկերներին] հայտնեց իրենց վերաբերյալ վանականի արած գուշակությունները, որոնք այդ առթիվ կուշտ ծիծաղեցին: |3| Ահա վանականի խոսքերին մնաս բարով ասելով, նա ինդիկտիոնի 11-րդ ասարվա հուլիս ամսի տասնիննին Նիկեփոր կայսեր դեմ հսկայական բանակ ոտքի հանեց, իրեն ենթակա բանակաթեմերից չորսին համոզեց և իր հետևից տարավ (բացի Արմենիականներից, որոնք իրեն չհարեցին) և ապստամբություն բարձրացրեց: Ծանր հարկերի սակ տքնող ժողովուրդը ատում էր Նիկեփորին²⁰, և այդ հանգամանքն էլ ահա, ի միջի այլոց, նրա ապստամբության առիթ ու դրդիչ դարձավ: Բայց կար մի պատճառ ես: Երբ Վարդանը հագարացիների դեմ հաղթանակներ տարավ, ձեռք բերած հսկայական քանակությամբ ավարը արդարորեն բաժանեց՝ նկատի առնելով յուրաքանչյուրի՝ պատերազմում ունեցած մասնակցությունը և ոչ նրա դեմքն ու գրաված դիրքը: Զինվորներին թվաց, որ հենց նա է արժանի կայսր դառնալու: Իվ ժողովրդի կողմից կայսր հռչակվելով, դեմոսի կողմից²¹ արժանանալով բազում այլ հատուցումների ու մրցանակների (անգամ նրա անվան տաճար կառուցեցին), նա բռնեց Նիկոմեդիա տանող ճանապարհը: Բայց Նիկեփոր կայսրը բավական զորեղ [Վարդանի բանակին], ոչնչով չզիջող բանակ ոտքի հանեց և Վարդանին, հակադիր զորքի մեծաթվությամբ, հուսաբեկ արեց: Նիկեփորը համոզեց Վարդանին, քանի ուշ չէ՝ ներողություն խնդրի: Այդ ընթացքում լևոներ, ապա նաև Միքայելը, անցան կայսեր կողմը, առաջինն իր այգ քայլի համար որպես վարձք ստացավ ֆեդերատների [կոմեսի]²² պաշտոնը, Զենոնի թագավորական տունը և Դագիսթեոնը²³, իսկ մյուսը՝ կորտեի կոմեսի²⁴ պաշտոնը և Կարիանոսի տունը, այնպես արեցին, որ Վարդանն ստիպված սկսի իր գլխին գալիքի մասին մտահոգվել: Նա իր և իր զինվորների համար կայսրից ներողություն խնդրելով, բռնեց

դեպի Մալադինա²⁵ վերադառնալու ճանապարհը: Այնտեղ նա ստացավ անձեռնմխելիության մասին երաշխիք և մի ոսկե փոքրիկ խաչ, որ Նիկեփորն էր կրում, որը որպես անվտանգության երաշխիք, նրան ուղարկեց: Վարդանը գիշերով, լուկ Թովմայի ընկերակցությամբ, փախավ Հերակլիոսի վանքը, ջանալով գլխի [կայսերական] զարդերը հանել: Վանահայրը թույլ չտվեց նրան այդ բանն անել, իսկ Վարդանը իր մեջքին կապած թրով իր գլխի խոպոպը կտրեց, աղքատիկ հանդերձներ հագավ և բռնեց դեպի Պրոտե կղզին²⁶ տանող ճանապարհը, որտեղ նա ուներ բարգավաճ կալված: Կայսրը նրան թույլ տվեց հենց այնտեղ փակված մնալ: Այսպիսով, ահա գալով [Պրոտե կղզին], նա ստացավ սովորական աղոթքները և վանականի սրբազան սքեմը, վերանվանվեց Ուրբա և սկսեց ճգնավորական խստաբարո կյանք վարել: Շատ շանցած մի քանի լիկաոնացիներ²⁷ հարձակվելով վրան, կայսեր գիտությամբ նրան կուրացրին, որից հետո փախան աստծու սուրբ և մեծ տաճարը²⁸: Այսպիսով, իրականացավ Ֆիլոմելիոնի ճգնավոր վանականի գուշակութունը: Սակայն Վարդանը աղոթեց իրեն կուրացնողների համար, որպես իր բարերարների, և շարունակեց ավելի շարքաշ կենցաղավարել: Նա կտրականապես հրաժարվեց օգտագործել գինի, ձուկ և ձիթայուղ, ամենախիստ ձմռանն անգամ չէր կրում գլխարկ ու կոշիկներ: Ի վերա ամենայնի նա ընդամենը մեկ հագուստ էր հագնում՝ ամռանը կաշվե խիտոն, ձմռանը՝ մազե: Նրա կերած հացն էլ ցորենի հաց չէր, այլ տաք մոխրի մեջ եփած գարու ալյուրից պատրաստած: Ահա այսպես էր նա անցկացնում իր օրերը, մինչև որ Լեոնը տիրացավ գահին: Վարդանը նաև իր կնոջը վերանվանեց Աթանասիա, իսկ ողջ ունեցվածքը աղքատներին բաժանեց: Ահա Վարդանի մասին այսքան:

4. Գալով Լեոնին ասենք, որ նա փառքի հասնելով, աննշան ու շարքային մարդուց հայտնի անձնավորություն դառնալով՝ ֆեդերատների կոմես, ամբարտավանացավ: Նման պայմաններում էլ նա ապերախտությունից ձեռք չքաշեց, իր բարերարի հանդեպ երախտամոռ եղավ, թեև առժամանակ դա ցույց չէր տալիս: Նա իսմայելացիների դեմ մղած անվերջ մարտերում սխրանքներ էր գործում, քանզի ռազմավարությամբ, իր ֆիզիկական ուժով ու ձեռք բերած փորձառությամբ շատ կարող էր: Մի անգամ Նիկեփոր կայսեր կողմից նա զինվորներին բաժանելիք ուճիկը ստացավ, բայց քանի որ կայսերական կարգադրություններն իր համար նշանակություն չունեին, նա ոչինչ չարեց, հետաձգեց զինվորներին հասանելիքը վճարել և Եվխայիտների ավանում²⁹ ժամանակն էր վատնում՝ անհոգ ու անփույթ: Նա չէր հոգում ո՛չ պետական դրամների,

ո՛ր, սեփական անձի, ո՛չ էլ իր զինվորների անվտանգության մասին: Սրբ հագարացիները, արշավելով սկսեցին ավարառել հռոմայեցիների երկիրը, ինքր [լևոնր] ե ոչ սյլ ոք, սովարր գրեց նրանց ձեռքը: Ինքր ճիշտ է արագ փախուստի դիմելով փրկեց անձը, բայց դավաճանեց ռազմական գործին և քիչ մնաց թշնամու ձեռքը դներ դրամները: Դրա պատճառով իրեն վստահած Նիկեփորից պատժվեց, զրկվեց պատվաստիճաններից և մեջքին ու կրծքին գանահար արվելով, ցմահ աքսորի դատապարտվեց: Սակայն Նիկեփորը սկյութների³¹ դեմ արշավանքի գնաց, և ինդիկտիոնի շորրորդ տարվա հուլիս ամսի քսանվեցին վիրավոր ընկավ. իսկ նրա որդի Ստավրակիոսը պատերազմում մահացու վերք ստացավ և երկու ամիս և ութ օր անց վախճանվեց, հոր հետ թագավորած լինելով ութ տարի և յոթ ամիս: Եվ ահա, երբ Խանգաբեի³¹ ընտանիքից սերող և Մանգանայում բնակվող Միքայել կուրապազատը, Նիկեփորի փեսան³², որ Ստավրակիոսի՝ հոկտեմբեր ամսի երկուսին վրահասած մահից հետո, ինդիկտիոնի հինգերորդ տարվա հոկտեմբեր ամսին ստացավ կայսերական իշխանությունը, Լևոնր [ներման արժանացավ] (դա, նոր գահ բարձրանալու առթիվ, հռոմեական կայսրերի մարդասիրության մասին սովորություն դարձած արտահայտություն էր), աքսորից հետ կանչվեց և ընդգրկվեց Միքայելի կայսերական պալատի պահապան գնդում: Շատ շանցած նա ստացավ պատրիկի պատվաստիճանը և նշանակվեց Անատոլիկոն բանակաթեմի զորավար³³: Այն ժամանակ նա վերականգնեց Միքայելի, իր վաղեմի ընկերոջ հետ ունեցած բարեկամությունը (նա, Վարդանին լքելու համար, նշանակվել էր կորտեի կոմես) և նրան, իր գաղտնիքներին հաղորդակից դարձնելով, արքունիքում և արքունիքից դուրս անցած-դարձածին իրազեկ էր:

Բայց քանի որ [լևոնի] համար կոշտուկոպիտությունն ու վայրենությունը բնածին գծեր էին, նա շուտով մեջտեղ հանեց իր ապերախությունը, և սրիկան պետության երկրորդ դեմքից ցանկացավ առաջինը դառնալ: [5] Այն ժամանակ բուլղարների առաջնորդ Կրումը կեղծավորաբար հաշտություն ու բարեկամություն էր առաջարկում, ուզում հաշտության պայմանագիր կնքել, բայց միայն այն պայմանով, որ շարունակվի իրեն կանոնավոր կերպով վճարվել տարեկան հարկը, ըստ անցյալում սահմանվածի³⁴, դրա վրա ավելացրած և այն, որ բուլղար ու հռոմայեցի փախստականներին յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր է հետ վերադարձնել, [Խոմանիա] փախած բուլղար փախստականներին՝ բուլղարներին, [Բուլղարիա] փախած հռոմայեցի փախստականներին՝ հռոմայեցիներին³⁵: Փախստականների վերաբերյալ այս կետը սենատորներն

անընդունելի համարեցին, թեև Միքայել կայսրը, ցանկանալով գլուխ բերել խաղաղության գործը, միանգամայն համաձայնվել էր [բուլղարների] առաջնորդի առաջարկին։ Այդուհանդերձ հաղթանակեց սենատի կարծիքը, որի որոշումը կազմում ու վավերացնում էր մագիստրոս Թեոկտիստոսը։ Այսպիսով, բանակցություններն ապարդյուն վերջացան, և երկու կողմերն էլ պատրաստվեցին պատերազմի։ [Սենատի] որոշումն արդարորեն ճիշտ համարվեց, քանզի ո՞վ կարող է մարդասեր ու կարեկցող համարվել, եթե նա գազաններից ոչնչով չտարբերվող գաժան սկյութներին¹⁶ է վերադարձնում ինչ-որ զանցանքի համար հայրենիքը (որից, ինչպես ասում են, քաղցր բան չկա), կնոջն ու երեխաներին լքած և հռոմայեցիների պետության մեջ, ինչպես եկեղեցու անձեռնմխելի բեմում, ապաստան հայցողին։ Այդ սարսափելի ու վայրենի [սկյութներին] մոտիկից ճանաչած շատերը, չկարողանալով դիմանալ, անվերջ հոսում են դեպի մեր քաղաքակիրթ ու մեղմ բարքերի տեր [երկիրը]։ Նրանց առաջնորդները, վախենալով, որ եթե այդպես գնա, իրենց երկիրը աստիճանաբար մարդաթափ կլինի, այդ հարցը բազմիցս, մեր օրերում էլ, բարձրացնում են։ Բայց, ինչպես առաժն է ասում, ջուր ծեծեցին, քանզի հանդիպեցին աներեր մարդկանց։ /6/ Այսպիսով, ահա փոքր անց սկսեցին պատերազմի պատրաստություն տեսնել։ Միքայելը իր փոխգորավար Լևոնին հրամայեց զորքերով Անատոլիկոն բանաձաթեմից անհապաղ [եվրոպական սփյն] անցնել, բայց կարծելով, որ ի դեմս նրա օգնական ունի, անհաշտ թշնամի ձեռք բերեց։ Կրումը ամբարտավան խոսքեր էր ուղղում հռոմայեցիների հասցեին, սպառնում կոտորել մարդկանց, ամայացնել երկիրը, կտրատել ծառերը, կրակի տա տները, վստահեցնում, որ ինքը, ինչպես հորդաբուխ գետ, մեր վրա թափվելով, ողողելու է բոլորիս։ Կայսրը նրա դեմ արշավելով, լռեցրեց նրա շափ ու սահման չունեցող սպառնալիքները, ստիպեց նրան մնալ սեփական սահմաններում և այլևս չներխուժել և չավարառել մեր երկիրը։ Միքայելը բազում անգամներ նրան կոչ արեց ճակատամարտ տալ, բայց նա, գիտենալով իր թուլությունը, չէր համարձակվում, չէր հանգրգնում կայսեր վրա ձեռք բարձրացնել։ Միքայելը գտնում էր, որ [Կրումի] թափը կոտորելն ու նրա լկտիության սանձ դնելը արդեն բավական է, և, մտածելով, որ ելքն անհայտ է, նրա հետ կռվի չբռնվել։ Նա ասում էր. «Մենք ի վիճակի չենք նրան ճակատ առ ճակատ պատերազմի ներքաշել, այլ բավական է նրան ստիպել մարտից խուսափել։ Արդ, ուժի դիմելով, ի՞նչ ենք շահում»։ Նա ուզում էր հանգիստ, կամաց-կամաց իր թագավորությունը վերադառնալ։ Լևոնը այդ բանն անհարմար

համարեց, ասաց, որ վայել չէ հոռմայեցիների կայսեր թշնամիներին թիկունք ցույց տալ: Միքայելի այդ գերազանց ծրագիրը լեոնը թիկունք ցույց տալ էր համարում, նա, ում միտքը ծուռ էր ու արատավոր, վատթար ու նենգ, ուղղված հոռմայեցիների համայն իշխանության տիրանալուն: «Ով կայսր,—ասաց նա,—պետք է շարժվել նրանց վրա, այսօր ես ականատես կլինեմ թշնամիների վրա պետության հաղթական հարձակման, քեզ ապավինած և քո աղոթքներով հուսադրված պատերազմող պետության»: Միքայելը այդ խոսքերի վրա տեղի տվեց և, միտքը փոխելով, ճակատամարտ տալու կարգադրություն արեց: Առաջին իսկ բախման ժամանակ լեոնը, շուռ տալով թիկունքը, դիմեց փախուստի, նրա խելքն ու միտքը գահին տիրանալն էր: Այդ պահին դա հայտնի չէր ո՛չ Միքայելին, ո՛չ էլ հակառակորդներին: Ինչպես դա պատահում է պատերազմի ժամանակ, երբ դեռևս ոչ մի կողմ գերազանցության չէր հասել, ճակատամարտը նոր էր սկսվել, ու նրա ելքն անհայտ էր, և՛ բուլղարներին, և՛ մնացած բոլորին թվաց, թե այդ փախուստի մեջ ինչ-որ ռազմավարական խորամանկություն կա, որ փախուստով ուզում են ցիրուցան անել իրենց շարքերը և, ապա շրջվելով, պարտության մատնել: Բայց երբ երկու կողմերն էլ համոզվեցին, որ փախուստը իսկապես փախուստ է և ոչ խորամանկության արտահայտություն, ահա այն ժամանակ հակառակորդները հարձակման անցնելով փախուստի դիմողներին անխնա կոտորում էին: Միքայելը, ունենալով փոքրաթիվ զորք, չփորձեց դիմադրություն ցույց տալ, այլ ջանաց սեփական անձր փրկել: Ահա ոմանք գրավոր այսպես մեզ նկարագրեցին հիշյալ ճակատամարտը: Բայց կան և այնպիսիք, որոնք վկայում են, թե հենց լեոնն էր զինված ուժերը փրկողը, որ կայսերական տագմաններն են³⁷, որ դավաճանաբար շուգեցին մարտին մասնակից դառնալ և ցրիվ եկան, և ոչ լեոնի գլխավորած ղորամասը³⁸: Եվ ահա բուլղարական կողմը անսպասելիորեն գերակշռություն է ձեռք բերում, իսկ հոռմայեցիները, ծանր ու սարսափելի պարտություն կրելով, ջանում էին ճամփու դնել ու փրկել կայսեր: Նա հասավ թագավորական պալատը, լեոնին թողնելով ինչ-որ պատենշի դեր խաղա, թույլ շտա թշնամիներին նոր ասպատակություններ գործել: Լեոնը, հարմար առիթ ձեռք գցելով, զինվորներին կայսեր դեմ էր գրդոում, ստիպում նրանց լուտանքներ թափել նրա հասցեին, հիշեցնելով առակը, թե լավ չէ առյուծներին եղնիկն առաջնորդի: Նա ասում էր, թե կայսրը փախուստի է դիմել ու կնոջ ծոցը մտել, իր զինվորներին, այսինքն՝ մեզ, թողել թշնամիների սրի բերանը: Դեռ այս խոսակցությունները շտարածված,

նա գործի լծվեց՝ շողոթորթ մարդկանց շաղակրատությունից ու աջակցությունից ոգևորված: Եվ ահա նա կայսր է հռչակվում³⁹ և մի ակրնթարթում շարքայինից կայսր գառնում:

7. Ահա այսպես նա գործի կողմից կայսր հռչակվեց, բայց նրան համակել էին վախն ու սարսափը, նա մտածում էր հաշվեհարգարի մասին: Գուցե և դա դերասանություն էր, բայց գուցե և ճշմարտություն, քանզի կարող էր մտորել նման արարքներին հաջորդող համապատասխան [պատիժը]: Ովքեր ձգտում են ուրիշներին պատկանածը խլել, որպես կանոն այնքան հանդուգն չեն լինում, հատկապես երբ խոսքը արքունիքին է վերաբերում, թեև նա բանակել էր հեռուն, բայց երկնքի տակ: Այդուհանդերձ, քանի որ ճակատագրով նախատեսված էր, որ նա էլ պիտի պալատում բնակվի, շարագույն ոգին [Միքայելին] սարսափելի պատիժ սպառնաց, եթե նա [Լևոնի] հռչակումը հոժարությամբ չընդունի, քանզի [Լևոնը] աչքի առել էր բոլոր դժվարությունները, այդ թվում և հենց պալատ ժամանելու: Ինչ որ եղավ:

8. Մի այր (նա Հովհաննես Հեքսաբուլիոսն էր), որին վստահված էր պարիսպների խնամքն ու հոգսը⁴⁰, երբ տեսավ, որ կայսեր [քաղաք] մուտք գործելուց⁴¹ հետո Լևոնին են թողել պահապան, ասաց որ վատ են արել, որ նրան են գործերի հրամանատար նշանակել (նա մարդուն հեռվից ճանաչելու մեծ վարպետ էր): Նա կայսեր խորհուրդ տվեց մի բան մտածի և Լևոնին անուշովյամբ հեռացնի: Բայց գառան մորթումե: Թաքնված գաղանր պետք է որ լույս աշխարհ գար և փորձվեր, ինչպես հալոցում ոսկին՝ աստծո ընտրյալները⁴²: Այդ բանը բազմիցս և պարբերաբար տեղի է ունենում, իմ կարծիքով՝ դիվային պահանջով, այդպես եղավ Հոբի դեպքում, որպեսզի այդ ձևով երևան բարեպաշտները, և ջոկվեն ու մերժվեն արատավորները: [9] Զրույցները դեռ չվերջացած, համբավն առաջ գնաց ու մարդիկ տեղեկացան բռնակալի կայսր հռչակվելու մասին: Երբ այդ լուրը մուտք գործեց քաղաք, բնակիչները քիչ մնաց խելագարվելին, հազիվ էին իրենց զսպում: Նրանք սարսափում էին քաղաքացիական պատերազմից, որը բազմիցս քաղաքներ է մարդաբափ արել: Կայսրը, թեև քար կտրեց, բայց դատողությունը չկորցրեց, նրան պարզապես քաջահայտ դարձավ [Լևոնի] ապերախտությունը: Նա հանգիստ շշնջաց, թե լավ է ընթանալ աստծո կամքով: Ապուշ կտրած ու իրարանցման մեջ գտնվող քաղաքացիներին նա հանգստացրեց, բոլորին հորդորեց իրեն ընդառաջ գնան, որպեսզի հանդարտ մնալով, փրկի քաղաքը, մաքուր ու անարատ պահի այն ցեղակիցների արյունահեղությունից: Ոմանք դիմադրելու, պայքարի դուրս

գալու կոչ էին անում, խոստանում հավատարիմ մնալ բարի ու հավատացյալ կայսեր, նույն մտքին էր և [Միքայելի] կինը՝ Պրոկոպիան, ինչպես և ոմն Մանուիլ Ամաղեկացի⁴³, որն այն ժամանակ պրոտոստրատոր⁴⁴ էր։ Բայց կայսրն ասաց, թե ինքը չի կամենում եղբայրների արյամբ ողողված թագավորություն։ Նա իր մտերիմ սպասավորներից մեկին կայսերական մի քանի նշանակներով խստագույնս հրամայեց գնալ [Լևոնի] մոտ⁴⁵։ Պատմում են, որ այդ առթիվ [Միքայելի] կինը վատ զգաց և կարծես մոլեղնած, ուժգին աղաղակեց՝ ասելով, թե մի՞թե Բարկան⁴⁶ (նա այդպես կոչեց Լևոնի կնոջ) պիտի գլխին դնի մոդիկոն⁴⁷։ [Միքայելը] նրան խիստ կշտամբեց և սեփական անձն աստծուն վստահելով, կատարվելիքն էր սպասում։ Հայտնեցին, թե բռնակալը արգեն մուտք է գործել Ոսկե դռներով⁴⁸, որ համայն սենատը Կարապետի տաճարում (նրան Ստուդիոսն էր ի հիմանդ կառուցել) ձեռքերը աղաչական մեկնած դիմավորում է նրան, ուղեկցում ու ներբողում։ Մոտենալով պալատին, նա խալկե⁴⁹ կոչվող վայրում պետք է կանգներ և մարդեղացած Աստված Բանի սուրբ պատկերի առջև մեզ համար աղոթեր։ [Լևոնը] զինվորական սովորության համաձայն առանց դռի կարմիր հանդերձ էր վրայից հագել (մասնագետներն այն կոչում են արծիվ կամ ծով)։ Ահա տեղում նա հանում է այն, իսկ Լևոնի ախոռապետ Միքայել Թվատր⁵⁰ վերցնելով իսկույն հագնում է։ Շատերը այդ բանը համարեցին [Լևոնից] հետո նրա կայսր դառնալու կանխանշան։ Երբ հասան Սկյուլա (այդպես է կոչվում պալատի մուտքին մոտիկ գտնվող մի վայր), Լևոնի հետևից գնացող Միքայելը անզգուշորեն ոտքը դրեց նրա հագուստի ծայրին, այն աստիճան, որ Լևոնն զգաց և դրան ինչ-որ լուրջ բացատրություն տվեց։ Սակայն դա հետագայում կատարվեց։

10. Ահա Լևոնը մտավ քաղաք, իսկ Միքայելն իր ղավակների ու կնոջ հետ մաղերը խուզելով⁵¹, աստծո Փարոս կոչվող տաճարը գնաց՝ Երա բարեհաճությանը կոչ անելով։ Նա Փարոս է կոչվում, քանզի բոլորին լուսավորում է, դիշերները դեպի ապահով պատսպարան առաջնորդում՝ ինչպես Ալեքսանդրիայի Փարոսը, որին նման է և կրում է նրա անունը։ Ինչ վերաբերում է [Լևոնին], ապա նա գտավ, որ ճիշտ չէ [Միքայելին] տաճարից քաշել-հանել ու սսլանել, դրա համար արսորեց Պլատե⁵² կղզին և հանդիստ թողեց, վրայից էլ նրան տարեկան որոշ դրամական դումար նշանակեց։ Նա այնտեղ վանականի սքեմր հագավ, իրեն վերանվանեց Աթանասիոս և, ասում են, երեսուններկու սուրի ապրեց։ Նրա հետ էին և որդին՝ Եվստրատիոսը, որը քսան տարեկան

հասակում Լևոնի հրամանով խուզվեց ու ներքինացվեց, ինչպես և Նիկետասը, որը թեև երիտասարդ էր, հիկանատների կոմեսի⁵³ պաշտոնն ուներ. այն պատճառով, որ նա ցանկանում էր զինվորների և բաց երկրնքի տակ գտնվողների սիրելին լինել և ամեն ինչին գիտակ, նա ևս այն ժամանակ խուզվեց, կոչվեց Իգնատիոս և հոր հետ վանականի կյանք էր վարում: Ինչ վերաբերում է [Միքայելի] կնոջ, ապա [Լևոնը] նրան հեռացրեց ու մեկուսացրեց, Պրոկոպիայի կոչվող վանքը տեղափոխեց, թեև Միքայելը շատ պաղատեց այդ բանը չանել: Միքայելը վախճանվեց 6302 թվականի⁵⁴ հունվարի 11-ին և թաղվեց նույն այդ կղզում՝ եկեղեցու աջ կողմում: Եվստրատիոսը հոր մահից հետո ապրեց ևս [տասն]հինգ⁵⁵ տարի և ննջելով 6307 թվականին, թաղվեց եկեղեցու ձախ կողմում, իսկ Իգնատիոսը, որ նախապես Նիկետաս էր կոչվում և Կոստանդնուպոլսի պատրիարք էր եղել, բաղում տարիներ անց վախճանվելով, իր սուրբ մարմինն ամփոփվեց Սատիրոսի կոչվող վանքում. այն մի փոքր առաջ ինքն էր ի հիմանց կառուցել: Հիշյալ վանքը կոչվում է նաև Ծագողի: Սատիրոսի էր կոչվում, որովհետև այդ վանքից մի փոքր հեռավորության վրա գտնվում էր հին Սատիրոսը, հեթանոսների կողմից Սատիրոսի պատվին կառուցված տաճարը: Ահա այս տաճարին մոտիկ գտնվելու պատճառով, նրա անունով էլ հիշյալ վանքը այդպես կոչվեց: Երբ Թեոփիլոս կայսրը կառուցում էր Բրիոսի պալատը, նրա շինարարության համար օգտագործեց [Սատիրոսի տաճարից] հանած շինանյութը⁵⁶: Իսկ վանքը Ծագողի էր կոչվում հետևյալ պատճառով: Երբ Նիկեփոր կայսրը մի անգամ այն տեղում, որտեղ այժմ վանքն է գտնվում, որս էր անում (վայրը ծառաշատ էր ու դժվարանցանելի, որսորդության հարմար), հանկարծ մի մեծ եղջերու հայտնվեց, որին հետապնդելով բռնեցին հենց այն տեղում, որտեղ այժմ վանքի բեմն է կառուցված: Այդ տեղում ահա գտնվեց սյան վրա դրված մի հին զոհասեղան՝ հետևյալ արձանագրությամբ. «Սա Անդրեաս առաքյալի հաստատած ծագող Միքայել հրեշտակապետի զոհասեղանն է»: Այդ բոլորը տեղի ունեցան ոչ թե այն ժամանակ, այլ շատ անց:

11. Այժմ վերադառնանք պատմության և ուսումնասիրենք պատճառը, որով, կարծես համաձայնության եկած, Միքայելն ամենևին չպայքարեց իշխանության համար (առաժն ասում է, թե մրջյունն անգամ լեղի ունի)⁵⁷, իսկ Լևոնն էլ այդպես հանդուգն ոտքի ելավ այն զավթելու: Իմ համոզմամբ բաղաբական գործիչների սովորելու և փորձ ձեռք բերելու ամենախիսկական դպրոցը այն է, որ նրանց ցույց տրվի երևույթի անհայտ պատճառը, դեռ ավելին նաև այն, ինչ թաքնված է

մեզանից: Ամեն մի պատմական երկ, որը դրանից զուրկ է ու մերկ, չգիտեմ, ի՞նչ օգուտ կարող է տալ մարդկանց: Միքայելը մի ջահել սպասուհի ուներ, որ, ինչպես ոմանք պատմում են, մոլեգնության և այսահարության պահին գուշակում էր ու կանխատեսում ապագան: Կնալով Բուկոլեոնի ծովափը⁵⁸, նա լողաղակում էր. «Իջի՛ր այնտեղից, իջի՛ր» և ավելի ուժեղ՝ «ով Միքայել, և հրաժարվի՛ր այն բանից, ինչ քեզ չի պատկանում»: Նա հենց Միքայելին էր ուղղում իր խոսքերը: Այդ բանո, որ քաղում անգամներ կրկնվեց, հասավ անդամ նրանց ականջին, ովքեր ցանկանալով ուրախ ու զվարթ կյանք վարել, խուլ էին ձևանում: Հուսաբեկությամբ համակող այդ ձայնը, թեև ուշացած, հասավ նաև կայսեր ականջին: Եվ քանի որ յուրաքանչյուր մարդ ցանկություն ունի տխուր լուրը սիրելիների հետ բաժանել, Մելիսսենոսների ընտանիքին պատկանող և իրեն հարազատ թվացող ոմն Թեոդոտոսի, մականունը Կասսիտերաս⁵⁹, հայտնեց տարածված համբավի մասին, նրանից մի լավ ու փրկարար խորհուրդ ակնկալելով: Նա խորհուրդ տվեց նրան, երբ հիշյալ աղջնակը դարձյալ այսահար լինի, շարիտ տեղեկացնի ո՞րն է նրա տունը, ո՞վ պետք է թագավորի, ի՞նչ է նրա անունը և ինչպիսի մարդ լինելու: Նա խոստացավ անձնապես հետաքրքրվել: Պյութոնի ոգով⁶⁰ այսահար եղած աղջնակը, առանց ոչինչ թաքցնելու, ասաց. «Այսինչ ժամանակ, երբ դու ակրոպոլսում⁶¹ ես լինելու, մուտք են գործելու երկու մարդիկ, մեկը, որ ջորու վրա է նստած լինելու, կոշվում է լեռն, մյուսն: ուրիշ անուն է կրում: Հենց այդ [լեռնին] է բախտ վիճակվել տիրանալու Թագավորության»: Այդուհանդերձ այդ աստվածատյաց այրը երգվեց կայսեր, ինչ տարածված լուրերը բարբառալիք են, նրանց մեջ ճշմարիտ ոչինչ չկա և կատարվելիքի մասին նրան ոչինչ չասաց: Բայց [Թեոդոտոս Կասսիտերասի] համար այդ խոսքերը ո՛չ բարբառալիք էին, ո՛չ էլ դատարկաբանություն: Նա իսկույն հնաց և աստվածալին Պավղոսի տաճարում գտավ այդ մարդուն, որի մասին լսել էր, թե որբերի խնամող է⁶², նա նրա հետ խորհրդակցեց, համաձայնության եկավ, նրան հուսադրեց ու վստահեցրեց, կոշ արեց արիանալ ու ուրախ լինել, քանզի, ասաց, կատարվելիքի մասին գաղտնիքը աստվածուստ եմ իմացել, որի համաձայն դու պարզիպարզո կայսր ես հռչակվելու: Ահա այս ղաղտնի խոսակցությունը նախկին ուրվագծի վրա կարծես երկրորդ գույնները քսելով, որոշակի պատկեր ստեղծեց (առաջին գույններ ասելով ես նկատի ունեմ Ֆիլոմելիոնի վանքի վանականի կանխադուշակությունը), և այլևս թագավորությունը ինչ-որ ուրվականի և առերևույթ բանի տեսք չուներ, այլ պարզ ու հստակ,

խակապես իրականանալի։ Լևյա բանը Լևոնի արդեն հանգած, կարծես թառամած հույսի բոցը վերստին բորբոքեց, իսկ Միքայելին խորասուզեց անսահման հուսալքության խորխորատը, մեկի հոգու բուրգը կանգնեցրեց, մյուսին՝ սասանեց։ Եվ դա արեց ոչ միայն այդ աղջիկը, այլ իրականում Կասսիտերասը, որին հավատ ընծայեցին, բայց նա խաբեց։ Վերադառնանք պատմության։

12. Լևոնը հենց որ ինդիկտինի 6-րդ տարվա հուլիս ամսին տիրացավ կայսերական իշխանության՝ հրապարակայնորեն գահ բարձրացավ⁶³, Միքայել Թլվատին (որի որդուն անցյալում սուրբ ավազանում կնքել ու որդեգրել էր) շնորհեց պատրիկի պատվաստիճանը, իսկ իր տարեկցին ու մանկության ընկերոջ Թովմային⁶⁴ նշանակեց ֆեդերատների սուրմարիս⁶⁵, Միքայելի պրոտոստորատոր Մանուիլին շնորհեց պատրիկի պատվաստիճանը և հույոց զորավարի պաշտոնը⁶⁶։ Վերջինիս նա ասաց. «Պետք չէր, որ դու մասնակցեիր իմ դեմ ծագած պատերազմին, դառնայիր կայսեր և Պրոկոպիայի խորհրդականը»։ Իսկ նա առանց քաշվելու պատասխանեց. «Բայց դու էլ չպետք է ձեռք բարձրացնեիր [քո] բարերարի, դեռ ավելին՝ քո որդիակցի⁶⁷ վրա»։ [Լևոնը] այդ խոսքերի վրա լռեց, այրի առաքինությունից ամաչած։ [13] Լսելով, որ բուլղարների առաջնորդը⁶⁸ նախկին հաղթանակից ամբարտապանացած դարձյալ է ամայացնում հարևանների երկիրը՝ կտրտում ծառեր, ավարառում ագարակները, գերեվարում բազում մարդկանց, քշում տանում բազմաթիվ անասուններ, հրկիզում տներ, մի խոսքով, որ նա դարձել է անտանելի, [Լևոնը] մտածեց նախ նրա մոտ դեսպանություն ուղարկել և հիշեցնել խաղաղության մասին, բայց երբ չհաջողվեց նրան համոզել, [քաղաքի] խախտված պարիսպները իր միջոցներով վերանորոգելով, անհապաղ շտապեց [այդ շրջանների] օգնության։ Լինելով Մեսեմբրիա քաղաքում⁶⁹, նա դիմեց հետևյալ ռազմավարական խորամանկության։ Բաղում օրեր իրեն և բանակը խրամատավորելով մի վայրում, ամեն օր նստում էր ճաշակելու սեփական երկրից ստացված մրթերները։ [Հռոմայեցիները] ոչ միայն իրենց չէին զրկում սովորական ուտեստից, այլև արտակարգ ամեն ինչից։ Լսելով, որ մոտակայքում գտնվող, իր դեմ գնդ բարձրացրած բուլղարները պարենի պակաս են զգում, [Լևոնը] գիշերով հանդուգն, դժվարությունները հաղթահարելու փորձ արեց։ Նա մեծաթիվ զինվորներով իր ճամբարած վայրից դուրս եկավ և իր գաղտնիքը մի հոգու հայտնելով, գնաց մի լեռան վրա՝ դարանակալելու, նախօրոք տալով մարտ սկսելու ազդանշանը և նշելով ժամը։ Երբ օրը թացվեց, և զորավարը տեսավ, որ կայսրը

բացակայում է, բոլորը կատարվածից անտեղյակ, վճռեցին, թե կայսրը հաստատ փախուստի է դիմել: Դրա վրա հակառակորդները սրտապրնդված, ամենևին չէին կարողսւնում հանգիստ իրենց տեղերը մնալ, նրանք ոտքի ելան, ցանկանալով [հռոմայեցիների] զինվորների հետ ձեռնամարտի բռնվել: Երբ վրա հասավ գիշերը, Լևոնը անակնկալ իջավ դարանից և հարձակվեց վատ բան շապասող թշնամիների վրա: Նրանք, կայսեր փախուստին ասլավինած, գենքերը մի կողմ էին գցել և քուն մտել: Ազդանշանն առնելով, թշնամիների վրա ամեն կողմից խուժած հռոմայեցիները սոսկալի ավեր արեցին, ջարդ տվեցին, նրանց ճամբարի բոլոր զինվորները գլխովին կոտորվեցին և, ինչպես ասում են, չփրկվեց անգամ պյուրփորոսը¹⁰: Լևոնը գրոհելով, գերի վերցրեց ամեն տարիքի տեր մարդկանց, նա նրանց երեսաներին քարերին ու գետնին զարկելով¹¹, իր ճամբարը շտապեց: Այդ լեռը այդ օրվանից «Լևոնի լեռ» կոչվեց, և այնտեղից բուլդարները մատնացույց անելով այն, իրենց գլուխն են շարժում, այն ժամանակ իրենց պատահած փորձանքը ամենևին չեն մոռանում¹²:

14. Այս հաջողությունը Լևոնին դարձրեց ավելի հանդուգն ու անպատկառ, այդ գծերը դուժսուրվեցին իր բնածին դաժանությանը: Նրա համար մեծ ու փոքր զանցանքի միջև տարբերություն գոյություն չունեւ, նա բոլոր հանցագործների համար միևնույն վճիռն էր արձակում՝ կտրել նրա մարմնի որևէ կենսական անդամը և այն կախել՝ ի տես բոլորի: Բոլորի հետ այդպես վարվելով, նա մարդկանց մեջ իր նկատմամբ ատելություն ու սարսափելի թշնամություն առաջացրեց: Ում վրա որ գործադրեց սեփական սանձարձակ գաղանթությունը, դա հարկավ արեց ոչ թե որպես պատիժ՝ բարքերի մեղմացմանն ուղղված: Անգթորեն խեղելով մարդկանց, որպես հատուցում նրանց թշնամությունը վաստակեց և ոչ բարեկամությունը:

15. Երբ նա նման գործերով էր ղբաղված, հիշեց Ֆիլոմելիոնի վանքի վանականին և որոշեց վերջինիս արած կանխագուշակության համար ինչ-որ բանով վարձահատույց լինել, խնդրել նրան պետության հաղթանակների համար [աղոթել]: Սակայն նա արդեն վախճանվել էր, բայց մի նենգ ու կախսորդող դև, բարեպաշտի տեսք ստանալով, ծերունու տանը բնավորվեց: Էս շեմ կարող նրան մարդ կոչել, քանզի ամեն ինչ տականովրա արեց, խառնեց իրար և, ինչպես հնում իժր, կատարելապես ցնորված թշվառական Լևոնի ականջներին թույն թափեց: Նա Սմբատ¹³ էր կոչվում և, կալսերական սուրհանդակին անշափ պախարակելով, կայսեր հասցեին բացահայտ շարախոսում էր, աղաչում

աուրհանդակին առանց քաշվելու նրան ասի ճշմարտությունն ամբողջությամբ, թե «Քանի դու հանդուրժում ես ինձի՝ մոլեկան կնոջ և խոռվի⁷¹ (նա իր սանձարձակ լեզվով այդպես էր անվանում թագավորած Իրենին և սուրբ Տարասիոսին) լուսշտած կուռքերը (ո՛վ նրա այդ անիծյալ լեզուն), երկար չես թագավորի»։ Նա կուռք էր անվանում սուրբ պատկերները։ Լևոնը, դեերի այդ իսկական կուռքը, տգիտության ստրուկը, ստվերից ավելի անձայն արարածը, պարտավոր էր արհամարհել նման խոսքերը, հակառակ դեպքում հրապարակայնորեն հանդես գար, եկեղեցու կառքը վարողին հստակ տեղեկացներ և հսկայական նշանակություն ունեցող այդ հարցի վերաբերյալ [եկեղեցական] ժողով գումարեր և ոչ թե դիմեր անողջախոհ մարդկանց, այն էլ այնպիսի մարդկանց, որոնք ոչ թե իր շահերի մասին են մտածում (վա՛յ այն բարեկամության, որի մեջ նենգություն կա), այլ հոգ են տանում ու ամեն ինչ կարգավորում, ելնելով սեփական շահերից։ Ահա Լևոնը կապվում է իր սիրելի Կասսիտերասի հետ և ամեն ինչի մասին նրան տեղյակ տահում։ Կասսիտերասն ուզելով շարիքը շարիքով բուժել, կատաղությունը՝ կատաղությամբ, է՛լ ավելի գրգռեց այն։ Նա տեղեկացնում է կայսեր, թե Մավրիանոսի էմբոլոնի⁷² մոտ ապրում է սրբապատկերների վերաբերյալ նույն մտքերով ցնորված մեկը, և վստահեցնում, թե այդ մարդը գերհրեշտակ է, անվերջ արտասովոր բաներ է բարբաջում։ «Հենց քրան պետք է դիմել, ով կայսր, այդպիսի գաղտնիքների գիտուն մարդուն։ Եթե նրա ասածը դու կատարես, սխալած չես լինի»։ /16/ Ահա այդ խորհուրդը տալով, [Կասսիտերասը] որոշեց շտապել վանականի մոտ։ Խոսքախեղդ անելով նրան, ավելացրեց, թե «եկող գիշեր ես քո մոտ եմ բերելու ծպտված կայսեր, որն ուզում է հավատքի և հույժ կարևոր այլ հարցերի վերաբերյալ խորհուրդ հարցնել։ Դու վստահեցրու նրան, թե յոթանասուններկու տարի կթագավորի, նրան տասներեքերորդ առաքյալ կոչիր, ասա, որ ինքը ականատես կլինի գահի վրա քաղմած [իր] որդիների որդիներին, եթե նա հավատքի հարցում խնդիր չափով համերաշխ լինի Լևոն Իսավրացուն։ Արդ, եթե նա տեղի չտա և մերժի, երդմամբ առ աստված սպառնացիր, թե աստված իրեն ոտով գլխով կկործանի, կորստյան կմատնի, վիհն ու գեհենը կգահավիժի»։ Ահա շարանենգորեն ու չարամտորեն սովորեցնելով դա, որոշված ժամանակ նա կայսեր բերում է հիշյալ վայր։ Երբ կայսրը Թեոդոտոսի հետ մտան ներս, և սկսեցին գաղտնի բաների շուրջ խոսակցել, վանականն ասաց. «Վայել չէ՞ քեզ, ո՛վ կայսր, հանելով ծիրանին հասարակ մարդու կերպարանք ստանալ և շատերի խոսքի առարկա դառնալ»։ [Լե-

վոնր] դրա ասածի վրա քար կտրեց, ապշահար եղավ, նա ենթադրեց, թե աստվածային կանխագիտությամբ է կատարվել դա և, ինչպես ստվերը արձանի շուրջ, այդպես էր պտտվում այդ մարդու շուրջ: Նրա ուշքն ու միտքը վանականի խոսքերն էին, որոնցից կախվեց, ինչպես կավե ամանը: Այդ բոլորի մասին ասվում էր մեզանից առաջ շափածո բանաստեղծության ձևով:

17. Այսպիսով, ահա նա իսկույն հրամայում է սրբապատկերների վերացումը⁷⁶, իսկ պատրիարքից (նա Նիկեփորն էր)⁷⁷ պահանջում տալ իր գրավոր համաձայնությունը, հակառակ դեպքում սպառնում էր նրան աքսոր ուղարկել: Պատրիարքը, որ արդեն գիտեր բռնակալի՝ սրբությունների նկատմամբ տաժաժ խորշանքը, վճռեց, որ լավ է աքսոր գնալ, քան թե օժանդակել նման մարդուն և, վճռի համաձայն էլ, աքսորվեց: Պատրիարքական աթոռը, որպես մրցանակ, ստացավ Թեոդոտոս Կասսիտերասը⁷⁸՝ սուրբ Զատկի օրը: Բայց անհրաժեշտ է հիշատակել նաև փաստերը: Նիկեփորը, որպես պատրիարք, [լեռնից] պահանջել էր սուրբ դավանանքի խոստովանությունը՝ արտասանել սուրբ հանգանակը⁷⁹: Լեռնն ասաց, թե այժմ այդ բանը չի անի, այլ կհետաձգի մինչև վերջնականապես տիրանա թագավորության: Հետաձուգումը վկայությունն է այն բանի, որ նրա մեջ ի ծնե էր առկա հերձվածի⁸⁰ մոլեգնությունը: /18/ Ասվածից ավելի հստակ փաստ էլ կա: Երբ նա առաջին անգամ կայսր հռչակվեց, պետք է գլխին թագ կապեր, նրա այդ գարշելի գլխի վրա թագը պետք է քահանայապետը դներ⁸¹, որը, հպելով նրա գլխին, մատների տակ ոչ թե փափուկ մաղեր զգաց, ինչպես բնական էր, այլ՝ փշեր ու տատասկ, իրականում հենց այդպես էր, նրա ձեռքը ցավագին ծակծկվեց կարծես սլաքներից: Դա անցյալում տեղի ունեցավ: Այսպիսով, ահա պատրիարքը, վճռի համաձայն աթոռադուրկ լինելով, աքսոր ուղարկվեց: Պատմում են, որ երբ նա բեռնատար նավի վրա նավարկում էր, հեռու մի ծովափնյա վայրում նկատեց երանելի Թեոփանեսին⁸², որը խնկարկությամբ ու ջահերով ողջունում էր իրեն, բարի խոստովանությամբ ճանապարհում: Նիկեփորը, բնական է, ըստ արժանվույն փոխհատույց եղավ նրան՝ աղոթեց աստծուն նրա համար, մեկնելով ձեռքերը կարծես ողջագուրեց, հեռվից տալով վերջին համբույրը: Ուղեկցողներից մեկի հարցին՝ ո՞ւմ է նա այդպես սիրով ու կաթոգին փոխհատույց լինում, նա մարգարեաբար ասաց. «Թեոփանես խոստովանողին⁸³, Ագրոսի վանքի վանահոր»: Այդ բանը տեղի ունեցավ շատ շանցած⁸⁴: Նիկեփորը նրան այլևս չտեսավ, իսկ Թեո-

փանեան էլ կրեց խոստովանողի պսակը: Պատրիարքի մասին ահա այսքան:

19. Լևոնն իր թագավորությունն սկսեց եկեղեցու գործերի նման տնօրինութեամբ, փառամոլութեան ախտով ծայրաստիճան վարակված նա լծվեց հասարակաց գործերին, ինչպես իշամեղուն՝ իր հետ ամեն տեղ տանելով խայթը: Նա անձամբ մարդում էր բանակը, Թրակիայի և Մակեդոնիայի բազմաթիվ շրջաններում անձամբ ի հիմանց կառուցում քաղաքներ, շրջագայում ամեն տեղ սարսափ ու երկյուղ ազդելու համար անգամ թշնամիներին: Պատմում են, որ իր՝ նման գործունեության համար նույնիսկ սուրբ Նիկեփորը մի առիթով, արդեն նրա մահից հետո, ասել է, թե քաղաքը⁸⁵ թեև կորցրեց մի անօրեն մարդու, բայց և հասարակաց հոգացողի: Նա ուժգին հարված հասցրեց իշխաններին ու կառավարիչներին, ոչ միայն քաղաքական, այլև ռազմական: Ինքը լինելով անարժաթասեր, առաջ էր քաշում ծայրաստիճան անկաշառ մարդկանց, նկատի առնում նրանց արժանիքները և ոչ ունեզած հարստությունը⁸⁶: Նա ուզում էր հռչակ ստանալ նաև որպես արդարության ջատագով, բայց այդ մեկը չստացվեց: Ընդհակառակը, նա արդարության դեմ էր գործում և Լավսիակոսում⁸⁷ նստած՝ բազմաթիվ կամայական վճիռներ էր արձակում: Մի անգամ նրան բողոքով մեկը դիմեց, թե կնոջս են առևանգել, երևելի մարդկանցից մեկը փախցրել է իր կնոջը: Նա ասաց. «Թեև բազմիցս եմ դիմել հյուպարքոսին⁸⁸, նա հետս խոսել անգամ հարմար չի գտնում»: Երբ հյուպարքոսն անհապաղ ներկայացավ կայսեր և հաստատեց մարդու բողոքի ճշմարտացի լինելը, Լևոնը նրան պատասխանատվության ենթարկեց՝ պաշտոնանկ արեց և անշափ նեղեց, իսկ շնացողին հրամայեց դատի տալ:

Այդպիսի միջոցառումներով նա հաճոյանում էր ժողովրդին, այսպես ասած, նրա համակրանքը շահում: [20] Ինչ վերաբերում է հավատքի հարցերին, ապա նա այստեղ սոսկալի մոլեգնում էր, այն աստիճան, որ նրա համար վատ էր աստծո անունը հիշատակելն անգամ: Երբ բուլղար կոչվող հոների հետ երդումներով հաստատված երեսնամյա հաշտություն էր կնքում⁸⁹, խաղաղության մասին՝ դաշնադրություն, պետք է այդ բանը երդումներով հաստատեր ու վավերացներ, սակայն որպես վկա չէր կոչում մեզանում ընդունվածներին՝ աստծուն, երկնային ուժերին կամ Քրիստոս աստծո մարմին տվող մորը, այլ կարծես բարեպաշտությունից հեռու բարբարոս հոգու տեր, վկայակոչում էր շներին, այն կենդանիներին⁹⁰, որոնց անօրեն ժողովուրդները զոհ են մատուցում: Նա ահա զոհ էր մատուցում և չէր խորշում: Եվ այն ժամա-

Նաև, երբ հնարավոր էր ապագայում մեր կողմից նրանց մեջ քրիստոնյաների հավատքը տարածել, ինքը հավատաց նրանց կրոնին: Նա չէր քաշվում բացահայտ ամբարիշտ վարվելուց: Նա, Տիրոջ խոսքերով առած, հավատքի մարգարիտները խոզերի առաջ էր դրում⁹¹, նման խոսքեր առոգանում խորշանքի արժանի այդ ամբարիշտ այրը: Հավիտյան որդի ու հրո⁹² և ոչ այլ բանի ճարակ լինելու արժանի այդ մարդը, որ վարում էր հոռմայեցիների թագավորությունն ու պետությունը, համայն հավատացյալ ու անհավատ ժողովուրդների ներկայության չէր ամաչում մասնակից դառնալ [բուլղարների] խորհուրդներին, կատարել դրանք: Ճշմարիտ դավանանքը դավանողներին նա դառն ու դաժան խեղման է ենթարկում: Մյուս կողմից նա նույն նպատակների համար իր համախոհներից⁹³ բաղկացած խմբեր ու կազմակերպություններ էր ստեղծում ու սարքում, նրանց պահում իր մոտ և նրանց գործունեությունից հսկայական օգուտ քաղում: Նրանց թվում էր և Հովհաննես Քեռականը⁹⁴, ամեն մի շնորհքից դուրկ մեկը: Ահա լևոնը, սրանց հրամայելով նախագծել հավատքին վերաբերող պիղծ մի օրենք, սկսեց սրբապատկերների հալածանքները: Նրան կարծես հրահրեց ու բորբոքեց, նրան երկինք հասցնելով (լևոնը թեթևամիտ էր ու տխմար) հոգևոր պետր, կայսերական արքունիքի կղերի առաջնորդը: Նա վաղուց էր լեվոնին թակարդ լարել, ջանացել, ինչպես Պրոտևսին⁹⁵, ծուղակը գցել, նրան իր կամքը թելադրել: Դեռ որոշ ժամանակ եկեղեցիներում բարձրաձայն կարդացվում էր այն սուրբ քարոզը, թե. «Արդ ո՞ւմ նմանեցուցէք զՏէր, եւ որո՞ւմ նմանութեան նմանեցուցէք զնա: Միթէ պատկե՞ր կոփեաց զնա հիւսն, կամ ոսկերի՞չ ձուլեաց ոսկի եւ պատեսց զնա ոսկով, ի նմանութիւն պատկերի կերպարանեաց զնա»⁹⁶: Այդ բանը բարձրաձայն կարդացվում էր Փսրոսի տաճարում: [Պատրիարքը] կամաց մոտենալով կայսեր, ասաց. «Ակա՛նջ դիր, ո՞վ կայսր, սուրբ ասուլիին և ամենեկին մի զղջա սկսածդ գործի համար: Մի կողմ գցիր սուրբ համարվող պատկերները և հետևիր դրանք մերժողների ճշմարիտ հալածութիւն»:

Ահա, ինչպես սասացի, այդ խոսքից անտեղի հրահրված, իր ամբողջ թշվառ հոգին բորբոքեց և իր մոլեգնությունը բարեպաշտների վրա թափեց, իսկ ամբարիշտների վրա գրգռեց աստծո սրդար բարկությունը: Լևոնը հրաման արձակեց և բոլոր աքսորական եպիսկոպոսներին իր կողմը քաշելու նպատակով, հետ կանչեց, իսկ նրանց, ովքեր հակառակ իր գործադրած ջանքերին՝ սեփական կամքին հլու-հնազանդ դարձնելու, տեղի չէին տալիս, թույլ չէր տալիս հանդիսելու սլաւորիարքին, կարգալույծ էր հայտարարում և նահատակում:

21. Իսկ աստված, որ հախուռն չէ, այլ համբերող, փայլեցնում էր սուրբ, բայց առայժմ այն գործի չէր դնում: Նրանց գլխին մեկ մահատարածամ էր թափվում, երաշտ ու սաստիկ տապ էր լինում, մեկ՝ երկրաշարժեր ու իրարանցումներ, մեկ օդում կրակ էր թափվում, մյուս կողմից եղբայրասպան ապստամբություններ էին տեղի ունենում, մի խոսքով ամենասարսափելի փորձանքները: Բայց՝ այդ բոլորը չկարողացան սանձել խոզի նման դեպի անդունդը դիմող նրա հոգին: Դրա համար ահա աստված ուղարկում է մահացու հարված հասցնող սուրբ, որպեսզի սեպր սեպով հանվի, և շարր շարով բուժվի: Այդ սրի դերը պիտի Միքայելը խաղար, որն այն ժամանակ ֆեդերատների [կոմեսի] պաշտոնն ուներ⁹⁷: Նա թեև մերկացվեց պետական դավաճանության մեջ, բայց, բաղում ջանք ու ճիգ գործադրելով, կարողացավ պրծնել: Բայց Լևոնի դեմ մշտապես ատամ ունենալով, շուտով պետք է նրան զոհաբերության կենդանի դարձնեն: Համենայն դեպս Միքայելը նրա հասցեին շաղակրատ ու հանդուգն լեզու էր բանեցնում, չէր դադարում: հրապարակայնորեն պարսավել նրա գազանաբարո խառնվածքը, մանավանդ, որ միասին էին մեծացել, բացի այդ վստահ էր իր անձնական քաջության: Իսկ Լևոնը (ոչ ոք չի հանդուրժի բոլորի վրա իշխելով հանդերձ, պարտություն կրի մի հիմարից, եթե նա հիրավի ոչ միայն մարդկանց վրա է թագավոր, այլև կրքերի), Միքայելի ասածները լրտեսելու համար, ականջադիր⁹⁸ մարդիկ կցեց, որպեսզի նրա ասածները կարծես լաստանավի միջոցով իրեն հասնեն: Լևոնը երկյուղով էր նայում ապագայի վրա, քանզի իր մտքից ամենևին չէր հանել Ֆիլոմելիոնի վանականի կանխագուշակությունները, համաձայն որոնց Լեվոնից հետո Միքայելն է թագավորելու: Միքայելին լրտեսողներից մեկը Հովհաննես Հեքսաբուլիոսն էր, մարդու բնավորությունն ու բնությունը ճանաչելու գործում շանորդի մեկը: Այն պատճառով, որ երկար ժամանակ Միքայելը վերջ չէր տալիս իր բացբերանության, ոչ էլ ծանակելուն, այլ, ինչպես հորդացած գետ, անտեղի ափն էր թափում ամբողջ տիղմը, Լևոնին սպառնում կատարյալ կործանում: Մի խոսքով նրա դեմ նա թշնամություն էր տածում: Այդ բոլորը հասցնում էին կայսեր, որով Միքայելին ձերբակալում են: Քննիչները հաստատում են նրա դեմ ներկայացված մեղադրանքները, և նա ամբաստանվում է ապստամբություն նյութելու մեջ: Քրիստոսի՝ աստծո Բանի աշխարհ գալու՝ մարդեղացման [տոնի] նախօրեն էր: Այն պատճառով, որ հարցր ասեկրետներում⁹⁹ քննող կայսեր համար Միքայելի դավաճանական գործունեությունը միանգամայն բացահայտվեց և Միքայելի համար այլևս հնա-

ժամոր շէր խուսափել իր խիզախած քայլի համար կրելիք պատասխանատվութիւնից, նա մահւոյն դատապարտվեց, այն էլ ոչ սովորական մահապատժի: Այն պետք է ի կատար ածվեր կայսեր ներկայութեան և նրա ձեռքով, կամ որովհետեւ կայսրը գտնվում էր ցասման ազդեցութեան տակ, կամ էլ նա ուղում էր հագուրդ տալ իր դաժանութեան: Միքայելը պետք է կայսերական րազանիքի հնոցի կրակի գոհր դառնար: Վճիռն այդպիսին էր, և լեոնը առաջինը գնաց եղբերգութեան ականատես լինելու: Բայց [լեոնի] կինը (սա Արշավիրի¹⁰¹ դուստր Թեոդոսիան էր) դեպքին ներկա լինելով, կարծես ինչ-որ կախարդանքից բորբոքված, եռանդագին ամեն կերպ համոզում էր [լեոնին] այդ մտքից հրաժարվի, օգնում նրան զսպել, անվանելով ամբարիշտ ու աստվածամարտ, որ [սբ. Սննդյան] օրից անգամ չի խրտչում, երբ պետք է հաղորդութիւն ստանա: Լեոնը, վախենալով սոստոն սարսափելի սլատժից, երկյուղելով գրգռել նրա ցասումը, այն ժամանակ իրեն համար ճակատագրական քայլի դիմեց և Միքայելին փրկութիւն շնորհեց: Նա Միքայելի պահպանութիւնը հանձնարարեց պապիասին¹⁰², թեև կապանքների բանալին պահանջեց իրեն տան: Լեոնը սպառնաց և կնոջ՝ ասելով. «Դու, ով կին, շուտով կարժանանաս տեսնելու նաև իմ երեխաների գլխին գալիքին, թեև դու ինձ այսօր փրկեցիր այս մեղսագործութիւնից»: Այդ խոսքերով նա Լանխագուշակեց, կանխասաց ապագան:

22. Լեոնի հոգում մի վախ էր բույն դրել, որի պատճառը ինչ-որ գուշակութիւն էր այն մասին, թե նա այս ամբողջ մեծ երջանկութիւնն ու թագավորութիւնը կորցնելու է Քրիստոսի՝ մեր աստծո մարդեղութեան օրը: Գուշակութիւնը սիբիլական¹⁰² էր, գրված կայսերական գրադարանի գրքերից մեկում, որը բովանդակում էր ոչ միայն սովորական գուշակութիւններ, այլ ապագա կայսրերի գունավոր դեմքեր ու պատկերներ: Այնտեղ նկարված էր առյուծ գազանը¹⁰³, որի մեջքից մինչև փորը «Խ»¹⁰⁴ տառն էր գծած: Նրա հետևում նկարված էր մի ալը, որը հարձակվում էր նրա վրա և նիզակը բարձրացրած գազանին «Խ» տառի մեջտեղում մահացու հարված հասցնում: Այդ [նկարի] իմաստը պարզաբանելու համար նա ցույց էր տվել շատերին, բայց միայն քվեստորի պաշտոնը վարողը մեկնեց իմաստը, թե լեոն սնունդով ինչ-որ կայսր Քրիստոսի Սննդյան տոնի օրը պիտի շարաշար սպանվի:

23. Նրան սարսափով էր պատում նաև մոր տեսիլքը, որին թեև նա այն ժամանակ ոչ մի նշանակութիւն չտվեց, բայց ներկա դեպքում այն ծանր քարի պես նստել էր նրա հոգու վրա: Մոր տեսիլքում երևացել էր, որ Վախենայի սուրբ տաճարում մշտապես հաճախում էր

բազմաթիվ սպիտակագգեստ մարդկանցով շրջապատված մի աղջիկ, իսկ տաճարը լի էր արյամբ: Այդ աղջիկը ներկաներից մեկին ասաց, որ նա մի կաթսա արյամբ լցնի և տա Լևոնի մոր՝ խմելու: Մայրը, պատճառաբանելով իր բազում տարիների այրիությունը, ասաց, թե իրեն չի կարելի միս և բնդհանրապես մսեղեն ուտել, «դրա համար ինքը կարիքը չունի և այդ կաթսայի: Աղջիկը զայրացած պատասխանեց. «Սակայն քո որդին ինչպե՞ս ինձ անվերջ արյունովա է անում, դրանով էլ իմ որդուն՝ աստծուն է դայրացնում»¹⁰⁵: Լևոնի մայրն ահա վառ գուլներով պատմելով իր տեսիլքը, այն ժամանակվանից սկսած շատ էր պաղատում որդուն՝ պատկերակեզների աղանդից ձեռք քաշի:

24. Բայց գիշերային մի տեսիլք էլ էր նրան ոչ պակաս վախով պատել: Անցյալում վախճանված երանելի Տարասիոս պատրիարքը երազում տեսել էր, որ Միքայել անունով մեկը [Լևոնի] վրա էր հարձակվել՝ մահացու հարված հասցնելու նպատակով և հրել նրան ժառանգ անդունդը: Բոլորի վրա զումարած նաև Ֆիլոմելիոն վանքի վանահոր [կանխատեսությունը], ինչպես և հանդերձների շտապ փոխելը¹⁰⁶: Ահա այդ բոլորը միասին սարսափեցնում ու դողի մեջ էին զգում նրան, խոռովում հոգին, չէին թողնում նրան գիշերը քնել: Ուշ գիշերը նա սովելի իմաստուն ու արքայավայել դատելով, ջարդեց դեպի պապիասը տանող դռները (նա շատ հզոր բազուկներ ուներ) և ուղղվեց դեպի նա: Երբ մտավ [նրա] սենյակը, այնպիսի մի բանի ականատես եղավ, որ մնաց ապշահար: Նա տեսավ, որ դատապարտյալը պապիասի մահճակալին առոք-փառոք պառկած է, իսկ պապիասը՝ գետնի վրա: Լևոնը ձեռքերը երկարեց դեպի Միքայելը և նրա գլուխը, ցանկանալով իմանալ այն, ինչ դժբախտության ժամանակ է կատարվում, [մահապարտը] անհոգ ու քաղցր քուն է մտած, թե տաղնապալի ու դժոխային: Երբ համոզվեց, որ նա անուշ, ամեն մի մտահոգությունից զերծ քուն է մտած (անգամ նրան կպչելուց նա չզարթնեց), այդ անակնկալ տեսարանի առջև է՛լ ավելի զայրացավ: Նա հեռացավ՝ շարաշար պատժելու մտադրությամբ ոչ միայն [Միքայելին], այլև պապիասին: Դա չվրիպեց պապիասի մերձավորների աչքից. Միքայելի ժամապահներից մեկը, կարմիր կոշիկներից ճանաչելով [Լևոնին], ամեն ինչ պատմեց նրան, որոնք անշափ տագնապած, անհաղթահարելի սարսափով համակված, փրկարար մի էլքի մասին էին մտածում:

25. Երբ սկսեց լուսանալ, Միքայելն ասաց, թե ուզում է Թեոկտիստոսի միջոցով (նրան հետագայում նա շնորհեց կանիկլիոսի պաշտոնը)¹⁰⁷ աստվածասեր¹⁰⁸ ոմանց իր հոգին ծանրաբեռնող մեղքերը խոս-

տոմանել: Կայսրը նման բաներ թույլ տալիս էր ու արտոնում: Միքայելն ասաց Թեոկտիստոսին. «Իմ բոլոր դավակիցներին սպառնացիր, եթե նրանք որևէ վճռական քայլի չդիմեն՝ ինձ մահից ու բանտից փրկելու համար, իրենց մասին կայսեր տեղյակ կպահեմ»: Դավակիցները, լսելով այդ բանը, հետևյալ ծրագիրն են նյութում: Այն ժամանակվա սովորության համաձայն սրբազան կղերո հիմիկվա նման պալատի ներսում չէր օթևանում (այդ սովորությունը սկիզբ առավ հենց այդ ժամանակ), այլ սեփական բնակարաններում: Տվյալ դեպքում, ժամվա երրորդ պահին, երբ կղերականները հավաքվեցին [Մեծ պալատի] էյեֆանտինե կոշվող [դարպասի] առջև Տեր աստծուն առավոտյան օրհնանքն ուղղելու, դավադիրները, թևի տակ դաշույններ թաքցրած, խառնվեցին նրանց և, օգուվելով մթությունից, երբ հնարավոր չէր տարբերել հոգևորականի հանդերձանքը սովորականից, հանգիստ ներս սողոսկեցին և, մի մութ տեղում դարան մտնելով, ազդանշանի էին սպասում: Երբ օրհներգը վերջանալու վրա էր, կայսրը երգողներին մոտիկ էր գտնվում: Նա հաճախ նախերգիչի դերում էր հանդես գալիս, քանզի սիրում էր «նրանք ըղձամամբ անարգեցին արքային ամենեցուն» [օրհներգը]: (Նա գեղեցիկ ձայն ուներ և իր ժամանակակիցների մեջ աչքի էր ընկնում իր քաղցրաձայնությամբ: Հենց այդ պահին դավադիրները հանկարծակի վրան խուժեցին, բայց նրանց առաջին հարձակումը հաջողություն չունեցավ, քանզի սխալմամբ լևոնին շփոթեցին հոգևորականների գլխավորի հետ, որը և՛ դեմքով, և՛ կերպարանքով, ինչպես և նման գլխանոցով, մի քիչ նման էր լևոնին: Այն պատճառով, որ եղանակը ցուրտ էր ու խստաշունչ, երկուսն էլ նույնանման թիկնոց էին հագած, գլխին՝ շատ վառ գույնի գլխարկ: Հոգևորականների գլխավորը խուսափեց վտանգից (նա իսկույն հանեց գլխարկը և, ցույց տալով ճաղատ գլուխը, փրկվեց), իսկ լևոնը, թեև ապաստանեց [տաճարի] սրբություն սրբոցը, չկարողացավ պրծնել և փորձեց պաշտպանվել: Ջեռք գցելով բուրվառի շղթան կամ, ըստ ոմանց՝ սուրբ խաչը, ջանում էր դիմադրել իր վրա խուժողներին: Սակայն հարձակվողները շատ-շատ էին, իր վրա խուժեցին ու հարվածեցին բոլորը միասին, իսկ նա պաշտպանվում էր և փայտե խաչով հետ մղում դաշույնների զարկերը: Բայց, ինչպես գազանը, ամեն կողմից բախվելով, ուժասպառ եղավ: Ապրելու հույսը կտրած, նա երդմնեցուցանող պաղատագին խոսքերով՝ հանուն տաճարում բնակություն հաստատած [աստվածային] զորությանց, դիմեց ածղահա ու հսկա մեկին, որ պատրաստվում էր հարված իջեցնել: Նա Կրամբոնիտների ընտանիքից էր: Սակայն նա, ասելով «երդումների

ժամանակը չէ, այլ սպանության, ի վերա ամենայնի երդվելով սուրբ զորությանց անունով, այնքան սարսափելի և ուժգին մի հարված իջեցրեց նրա թևին, որ անրակից շարաշար այն պոկվեց, խաչի թևերը չարդուփշուր արեց ու շորս կողմը ցիրուցան: Նա միաժամանակ կտրեց նրա գլուխը, մարմինը թողնելով կտրած ծառի նման¹⁰⁹,

26. Լևոնն ահա այսպիսի վախճան ունեցավ դեկտեմբեր ամսին (գիշերվա ժամը տասն էր), թագավորելով յոթ տարի և հինգ ամիս: Նա դաժան էր, դեռ ավելին, նաև ամբարիշտ՝ իր նախորդներից շատ ավելի: Նրա այդ գծերը մթսւգնեցին հասարակաց գործերին նրա ցուցաբերած հոգատարությունը, բիծ դրեցին նրա ֆիզիկական ուժի ու քաջության վրա: Պատմում են, որ երկնքից իսկույն ձայն լսվեց՝ նրա սոսալալումը շատերին ավետող: Նավաստիներից ոմանք, լսելով այն, նշեցին այդ ձայնը լսվելու ժամանակն ու գիշերը և հետագայում քննելով տեսան, որ դա ճշմարիտ էր:

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ՄԻՔԱՅԵԼ ԱՄՈՐԱՏՈՒ՝ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Այսպիսով, ինչպես սուվեց նախորդ գրքում, Միքայելի մարդիկ սպանեցին Լևոնին. նրա դիակը անգթաբար ու անխնա նրանք քարշտվեցին և Սկյուլայի՝ միջոցով ձիարշավարանը տարան: Նրանք սրդեն ոչնչից չէին վախենում, քանզի կայսերական պալատում վստում էին դավաճաններն ու դավադիրները: Նրանք պալատից դուրս հանեցին նաև [Լևոնի] կնոջ իրենց շորս որդիներով հանդերձ՝ Սմբատին, որ թագադրվելով Կոստանդին էր կոչվել, Վասիլին, Գրիգորին և Թեոդոսիոսին: Նավակ նստեցնելով նրանց տարան Պրոտե կղզին, որտեղ էլ ներքինացրին: Թեոդոսիոսի կյանքի համար այդ գործողությունը ճակատագրական եղավ: Նա մահացավ և թաղվեց հոր գերեզմանում:

2. Միքայելը, դեռ շղթաները ոտքերին (կապանքների բանալին սլահովության համար Լևոնն իր մոտ էր պահում, բայց այդ միջոցին կորել էր), պապիասի³ հսկողության տակից հանվելով, նստեց կայսերական գահի վրա և, տվյալ պահին պալատում գտնվողների կողմից կայսր հռչակվելով, երկրպագության արժանացավ: Կեսօրին արդեն համբավը տարածվել էր ամենուր: Միքայելի կապանքները մուրձի օգնությամբ հազիվ էին փարդել և նա, դեռ ձեռքերը չվացած, առանց աստ-